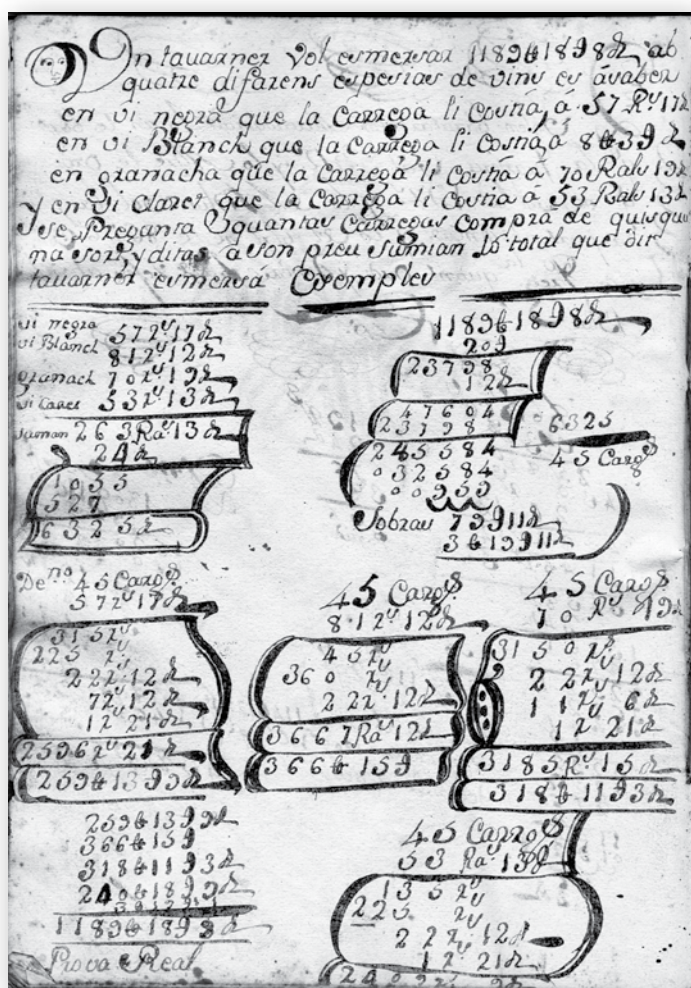

La llengua catalana de idioma en decadència

Jordi Ginebra, catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili

Manual d'aritmètica per a l'ensenyament escolar de Riudoms redactat per Josep Torres Ribé, d'ençà de 1775, en llengua catalana i amb exemples d'operacions locals.
Foto: Ramon Cornadó.

Introducció

Ens acostem al 2014. Farà tres-cents anys de la victòria de Felip V en la guerra de Successió. Una victòria que va significar el final de l'organització política i jurídica pròpia dels territoris de la Corona d'Aragó, ja que amb els decrets de Nova Planta es van abolir les institucions autòctones de govern i es va imposar un sistema absolutista i centralista, assimilat a les lleis de Castella. Per a la historiografia tradicional aquesta derrota va implicar la derogació del català com a llengua d'ús institucional i públic i la imposició del castellà com a idioma oficial. S'ha dit que s'inicia llavors el període més decadent de la història del català, que acabaria al primer terç del segle XIX, amb la Renaixença.

El tercer centenari de la derrota de 1714 hauria de constituir una ocasió per reflexionar sobre aquests tres-cents anys, i també sobre la interpretació històrica que n'hem fet. En el cas de la llengua caldria escatir si la interpretació tradicional no és, de fet, el resultat, ple de bones intencions, d'una mentalitat que, en el fons, no és sinó la mentalitat

Després de 1714. ¿Un

dels vençuts. En les ratlles que seguiran revisarem algunes de les idees sòlidament establertes sobre la situació del català al segle XVIII, després de la derrota de 1714.

La subordinació política i cultural

En primer lloc, cal tenir en compte que el procés de subordinació política i cultural de la llengua catalana ja s’havia iniciat en els segles anteriors. Des del punt de vista polític, la subordinació comença al moment que la Cort es trasllada a Madrid: si bé la llengua de les institucions catalanes de govern és el català fins al segle XVIII, la llengua de la monarquia —la llengua del poder polític superior— era ja el castellà des del segle XV. Des del punt de vista cultural la subordinació comença al segle XVI quan, en el marc hispànic, la koiné castellana es converteix en l’instrument més valorat per a l’alta literatura. Naturalment, parlar de *subordinació lingüística* no és parlar de *minorització lingüística*. Però sí que és parlar d’una determinada jerarquització d’idiomes en funció dels àmbits d’ús: una jerarquització que situa el castellà en una posició més visible. Tenint en compte això, la implantació en els territoris de la Corona d’Aragó del sistema polític i administratiu castellà després de la guerra de Successió

significa un pas més d’un procés de subordinació política de la llengua, però no representa un terratrèmol en la història social del català.

¿La llengua oficial?

En segon lloc, cal combatre la interpretació tradicional perquè és impropri parlar de *llengua oficial* per referir-se a principis del segle XVIII (almenys, en el sentit en què entenem avui aquesta expressió).

“La implantació en els territoris de la Corona d’Aragó del sistema polític i administratiu castellà després de la guerra de Successió significa un pas més d’un procés de subordinació política de la llengua”

De fet, els decrets de Nova Planta no contenen preceptes lingüístics, amb excepció del de Catalunya, que prescriu que “las causas de la Real

Audiencia se substanciarán en lengua castellana”. Es pot pensar que no calia establir l’oficialitat del castellà, ja que se suposava que les noves institucions polítiques (no sols la Reial Audiència) havien d’utilitzar l’idioma de la monarquia. Això va ser així, efectivament. I no sols en relació amb les institucions derivades de la Nova Planta. La documentació municipal de les ciutats més importants, per exemple, també va començar a redactar-se en castellà. Però no immediatament, ni en tots els casos, ni en tots els àmbits. I hi ha exemples de continuïtat extrema: l’oficina d’hisenda pública de l’Ajuntament de Barcelona va usar el català fins al 1831. Cal tenir en compte, a més, que, amb excepció de València, el dret privat es va respectar, cosa que va permetre, per exemple, que les escriptures notariales es continuessin redactant en català (la prohibició no arribaria fins al segle XIX, amb la llei del Notariat de 1862). Fins i tot al si de la Reial Audiència no es va respectar sempre la norma: també es van redactar sentències en llatí i en català, sobretot en les sales judicials —no en l’àmbit pròpiament governatiu—, almenys durant algunes dècades. En l’àmbit de l’administració eclesiàstica —molt vinculada llavors a l’administració estatal—, la documentació (en les cúries

diocesanes i les parròquies) també es va continuar redactant en català. La idea de llengua oficial com a idioma únic de validesa legal en tots els àmbits de l'administració, del poder públic i de les relacions jurídiques és inaplicable al segle XVIII, atesa precisament l'estructura sociopolítica de l'Antic Règim.

La fidelitat del poble a la llengua catalana

També s'afirma que el poble es va mantenir fidel a la llengua. Però parlar de "fidelitat" en aquest cas potser no és adequat. Les classes populars van continuar sent monolingües perquè la nova maquinària estatal no va tenir capacitat per assimilar-les. Ni capacitat ni, segurament, necessitat. A l'Antic Règim pot ser normal que els súbdits no entenguin la llengua del monarca: no els cal ni els l'exigeix ningú. Existeix la tendència natural d'imposar al vençut la llengua del vencedor, però a l'Antic Règim no hi ha prou aparell d'estat per fer efectiva aquesta imposició i, sobretot, el discurs ideològic disponible per justificar-la és prim i simple.

El que en tot cas té més relleu és que les classes socials altes tampoc no van abandonar la seva llengua (o ho van fer en una proporció molt reduïda). Certament, les classes altes coneixien el castellà: el necessitaven per obtenir càrrecs i privilegis, per relacionar-se amb el poder polític, per negociar amb la resta de la monarquia. Però no era la seva llengua, i l'aprenien estudiant i amb esforç. El 1786, davant la Junta de Comerç de Barcelona, Francesc Vila defensava un Plan de Educación Mercantil que inclogués l'estudi de "las lenguas de las principales naciones traficantes, siendo entretanto necesario e indispensable, atendida la atención de Cataluña, que se sepa un poco de gramática castellana a fin de que se hable y escriba correctamente

en este idioma". Com que els alumnes de la Junta de Comerç no eren pagesos ni pertanyien a les classes baixes de la societat, les paraules de Vila mostren fins a quin punt el coneixement superior del castellà era vist més com un objectiu que no pas com un fet que es pressuposava.

El català, doncs, va continuar sent la llengua dels catalans, l'instrument ordinari de comunicació de la vida diària: de la vida professional, dels intercanvis comercials, del catecisme i la predicació ordinària, de la propaganda política de masses, de les relacions jurídiques privades, de les escriptures notaries, de l'esbarjo popular i de les interaccions culturals

“El català, doncs, va continuar sent la llengua dels catalans, l'instrument ordinari de comunicació de la vida diària”

considerades baixes. Dels pobres i dels rics. Dels camperols, dels plebeus urbans, dels senyors i dels membres de la burgesia ascendent. Una llengua que no els enlluernava, de la qual no necessàriament se sentien orgullosos (era la llengua de la tradició i de la rutina), però que consideraven com l'única seva. Cosa que no els impedia contemplar el castellà, un idioma "casi extranjero", com l'idioma associat al progrés, a l'alta cultura i a la modernitat.

El nou escenari sociolingüístic

Les coses comencen a canviar més endavant, amb la Il·lustració i amb l'escenari sociolingüístic del règim liberal, que desemboca en l'estat nacional modern. En el nou escenari sociolingüístic els idiomes adquireixen

una funció nacionalitzadora i la seva missió discriminatòria moderna. La "raó" il·lustrada creu en l'equació *un Estat = una llengua*. El regnat de Carles III representa l'inici d'un esforç important d'absorció d'aquests nous plantejaments, lligats a la voluntat de crear un estat il·lustrat modern. Les disposicions de 1768 i 1880 a favor de l'ensenyament en llengua castellana cal enmarcar-les en el projecte de fer retrocedir el llatí i de dignificar la llengua vulgar com a instrument d'universalització de la cultura i d'homogeneïtzació social. Els intel·lectuals catalans que es van unir al repte il·lustrat es van trobar en una cruïlla. Els estímuls pedagògics de l'ambient intel·lectual de l'Europa del moment els duïen a preocupar-se per dignificar l'ensenyament de la llengua vulgar. Però la seva llengua vulgar no era la que el poder havia determinat que havia de ser *la lengua vulgar*. I només una llengua vulgar, *la lengua vulgar* per decret, havia de convertir-se en *la lengua nacional*.

Aquest panorama sembla molt més determinant per a l'evolució social de la llengua catalana que el que s'havia perfilat a principis de segle. Tampoc ara, en les últimes dècades del XVIII, el canvi va ser abrupte. Però la direcció era clara i, de fet, entre l'últim terç del segle XVIII i el primer del XIX molts dels espais públics i "oficials" en què encara pervivia la llengua catalana es veuen ocupats progressivament —i de vegades ràpidament— per la llengua castellana. Ara sí que pot dir-se que el català tendirà a veure's reduït cada vegada més a la condició d'idioma estrictament familiar. La nova dinàmica no es trenca fins a la segona meitat del segle XIX.

Síntesi

Durant el segle XVIII, la llengua catalana no és una llengua

d'ús exclusivament domèstic. No pot afirmar-se que la derrota contra Felipe V va suposar la derogació del català com a llengua d'ús públic i la imposició del castellà com a idioma oficial. Tampoc no pot considerar-se que aquesta derrota marqui l'inici del període més decadent de la història del català. L'ús de la llengua catalana durant el XVIII no és una mostra a contracorrent de resistència a l'assimilació lingüística, sinó el resultat d'una determinada "normalitat" pròpia de l'Antic Règim, en la qual no es pot parlar encara de llengua oficial, sinó de llengües institucionalment vinculades a classes socials, i a espais i àmbits d'ús concrets, cosa que de fet va permetre que el català pervisqués, també com a llengua escrita, durant tot el segle.

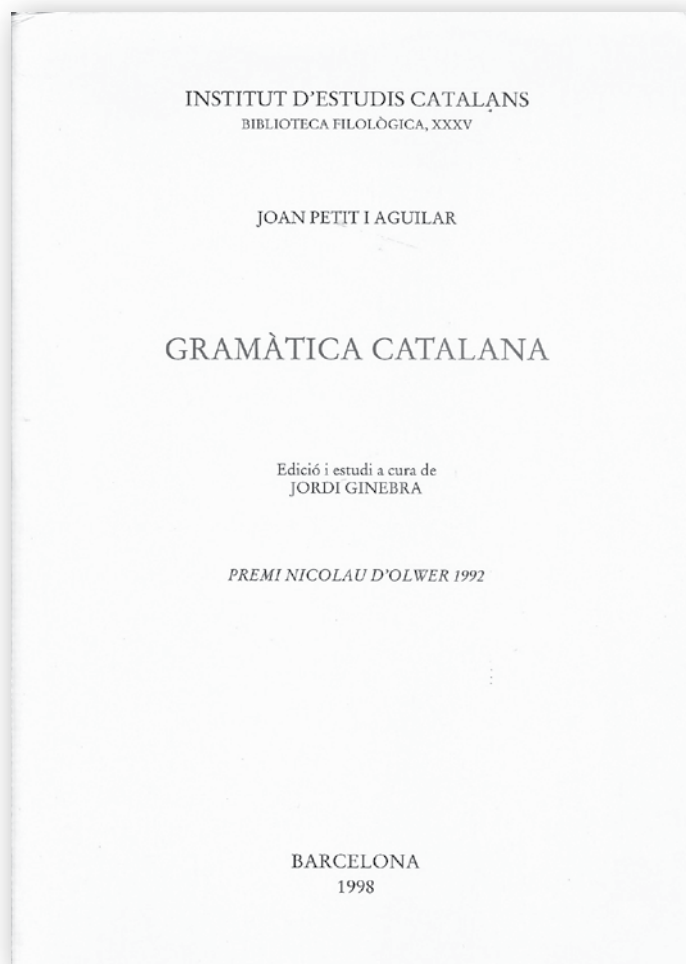
És igualment l'estructura de l'Antic Règim el que explica que les classes populars es mantinguessin monolingües, ja que no hi havia prou aparell d'estat per assimilar-les. En realitat, el català va continuar sent durant el XVIII la llengua de catalans, valencians i mallorquins —de les classes populars i de les classes altes—, cosa que no significa que nobles, senyors i burgesos no tinguessin, a més, coneixement pràctic del castellà. I que no el necessitessin. I que no s'esforcessin per parlar-lo bé.

Els textos escrits en llengua catalana durant el XVIII són textos que encaixen en els espais corresponents, en uns espais de certa normalitat, vinculats a la vida quotidiana, que es distingeixen dels espais relacionats amb l'alta cultura i amb la monarquia. No són una resposta militant a una suposada defecció lingüística dels compatriotes, ni tampoc un desafiament a la política de repressió lingüística, que certament va existir —amb més o menys èxit, això és un altre tema— durant tot el segle.

És important indicar que es produeix un gir progressiu de la situació a partir de la segona meitat de segle. Les noves formes d'organització social i política, la cultura de la Il·lustració, l'aparició a l'horitzó dels símptomes que liquidaran l'Antic Règim omplen de justificacions ideològiques i culturals l'elevació d'una llengua a idioma d'estat, a llengua nacional. Això vol dir que l'estat estableix que la uniformitat lingüística dels ciutadans és un element necessari per al progrés social i per a la seva mateixa condició de ciutadans de ple dret. En aquest nou context, qualsevol idioma que no fos el castellà estava condemnat, a la llarga, a la residualització.

Comentari final

La revisió historiogràfica feta en aquestes ratlles mostra que l'evolució del català a partir de 1714 respon a unes pautes històriques previsibles, i que no cal associar-la ni amb fets extraordinaris, ni amb fidelitats heroiques, ni amb capacitats sobrenaturals de resistència. Amb l'horitzó del 2014, que és on ens situàvem al començament, això ens ha d'ensenyar que el futur de la llengua catalana depèn, doncs, del fet que socialment s'insereixi en els esquemes de "normalitat" en el qual estan inserides les llengües "normals" que ens envolten. I que qualsevol altre projecte no és sinó un error. O, si ho preferiu, una ensarronada. »

Portada de la *Gramàtica catalana* de Joan Petit i Aguilar, que començà a redactar el 1796. Aquesta edició, publicada el 1998 per l'Institut d'Estudis Catalans, és a cura de Jordi Ginebra.